

Andere tijden, andere omstandigheden en onvergelijkbaar. Of toch niet? Is Willem Albert Scholten te plaatsen naast moderne businessgrootheden als Steve Jobs en Elon Musk? „Wat hij deed was uniek voor die tijd.” Zijn succes leidde 100 jaar geleden tot de oprichting van een tegenhanger: Avebe.

Jan Evert de filantroop

Behalve vader Willem Albert drukt ook zoon Jan Evert Scholten een zware stempel op het familieconcern. Jan Evert (1849-1918) erfde in 1892 van zijn vader een enorm vermogen, waarmee hij in één klap behoort tot de rijkste mensen van Nederland. Hij zet het bedrijf voort en breidt verder uit in onder meer suiker, stro- en turfkarton en veenontginning. In Friesland richt hij in 1911 de Lijmpop op, de Leeuwarder IJs en Melk Poeder Fabriek. Na een periode van stevige bloei werden in de jaren vijftig diverse vestigingen daarvan overgenomen door de Condens-fabriek in Leeuwarden (Frische Vlag) en DOMO in Bellen, thans allemaal FrieslandCampina. In tegenstelling tot zijn vader toont Jan Evert Scholten een groot maatschappelijk besef. Hij is actief als gemeenteraadslid en zit als senator in de Eerste Kamer. Hij staat midden in het leven: voor zijn personeel en de burgerij richt hij allerlei recreatieve voorzieningen op, voor handvaardigheid, sport, muziek of toneel. Hij maakt zich sterk voor openbare straatverlichting en laat een omvangrijk volkstuincomplex aanleggen. Ook neemt hij het initiatief voor de toetische ontwikkeling van het Paterswoldsemeer; er verrijzen chique gebouwen ten behoeve van de zeilsport en de weg erheen wordt geasfalteerd. Hij schenkt Groningen in 1911 het Stadspark en zijn drafbaan, de aanleg wordt voltooid in 1926. Zijn buste staat er als dank op een centrale plek.

Willem Albert Scholten (1819-1892) wordt gezien als Nederlands eerste multinational.

Het is niet zo raar om het gewicht van de negentiende-eeuwse Groningse ondernemer Willem Albert Scholten (1819-1892) te vergelijken met dat van industriële krachtpatsers als Apple- oprichter Steve Jobs en Elon Musk van Tesla, die een fortuin vergaarde met de betaaldienst PayPal. Rond 1870 is er geen voorbeeld naar wie Scholten zijn expansie kan modelleren, toch bouwt hij als een van de eerste multinationals zijn aardappelmeeindustrie uit tot een grensoverschrijdende keten van fabrieken. Net zoals Jobs en Musk een rolmodel ontberen wanneer ze met iPhone en Tesla op de markt komen.

Ze doen allen iets nieuws, iets dat nog niet bestaat. Toch gaat de vergelijking Scholten-Jobs/Musk ook mank, omdat tijdsgewrichten zich lastig laten vergelijken. Bovendien hebben Jobs en Musk de wereld veranderd. Iets dat we van Scholten moeilijk kunnen zeggen. Het is niettemin goed verdedigbaar dat de Groningse industrieel van dit drieliet de grootste prestatie op zijn naam schrijft, want hij leeft in een tijd dat informatie mondjesmaat beschikbaar is. Ook zijn persoonlijke contacten alleen mogelijk na een reis per stoomtrein of koets. Jobs en Musk profiteren beiden van het gemak van internet, de moeder aller bronnen. Het web zet bovendien de poort naar de wereldmarkt open, vanuit hun luie stoel veroveren Jobs en Musk de wereld.

BEDRIJFSSTRATEGIE BESTAAT NIET

Ruud Bouwman uit Lemmer is een ervaren crisismanager, oud-topman van de NOM, voormalig partner PwC en schrijver van *Op de schoulers van grote en kleine reuzen*, een lezenswaardig boek dat vorig jaar augustus verscheen. Het beschrijft vier eeuwen vaderlandse ondernemersgeschiedenis. „Een bedrijfsstrategie bestaat niet eens in die tijd”, weet Bouwman, „en toch opent Scholten heel slim bedrijven in het buitenland.” Scholten leunt op informatie die hij handig bijeenzamelde. Handelaars, arbeiders, reizigers – bij iedereen vindt hij informatie. Bouwman: „De leiding van de buitenlandse fabrieken moet elke week aan hem rapporteren. Hij weet daardoor precies wat er speelt.” Later hebben Philips, Heineken, Fokker op hun beurt wel een voorbeeld: Willem Albert Scholten. De grondlegger van de aardappelmeeindustrie, waaruit het nu 100-jarige Avebe ontstaat, is samen met Petrus Regout (Sphinx aardewerk, Maastricht) de eerste grootindustrieel van Nederland. Daarbovenop bouwde W.A. Scholten als eerste ondernemer fabrieken in het (verre) buitenland: Duitsland, Oostenrijk en Rusland.

DE EERSTE LANDBOUWINDUSTRIEEL

Willem Albert Scholten kan in zijn dagen bij niemand te rade gaan, hij moet alles alleen uitzoeken en ontdekken. Hij beschikt als ondernemer over een geweldige spitsvondigheid. Tegenwoordig vinden we schaalvergroting een alledaags fenomeen. Maar als Scholten de basis legt voor zijn imperium is hij de eerste die de combinatie stoommachine, beschikbare arbeiders, kanalen en goedkope brandstof als een grote kans taxteert. Tuff, schoon water en eindeloze aardappelvelden zijn de vestigingsvoorwaarden.

Scholten wordt op Wikipedia niet voor niets 'werelds eerste landbouwindustrieel' genoemd. Hij sticht liefst 24 fabrieken in binnen- en buitenland. Typend is hoe zijn loopbaan begint. De dominee zoon uit Loenen wil eigenlijk een verfabriekje beginnen en gaat te voet naar Duitsland om daar informatie in te winnen over verfpductie. Daar ontdekt hij het veel goedkopere proces van de aardappelmee-productie. Scholtens eerste

fabriek in Gelderland brandt af en daarna begint hij in 1842 in Foxhol.

De grote stap voorwaarts maakt hij in 1847, want zijn geldproblemen zijn op slag voorbij door zijn huwelijk met Klaaszen Sluis, dochter van een rijke graanhandelaar uit Groningen. Zijn schoonvader leent hem 100.000 gulden waarmee Scholten met een stoommachine koopt, met een spectaculaire schaalvergroting tot gevolg. Hij gebruikt tot dan paarden in de fabriek. Die zijn meer mans dan arbeiders, volgens de dan geldende rekeningen dat een paard net zo veel kracht – 1 pk – genereert als 2 arbeiders. Een stoommachine van 100 pk kan het werk verzetten van 2100 man; tel uit wie winst.

RISICOSPREIDING MET STROKARTON

Scholten zorgt voor een breed productenspalet en hij spreidt zijn risico's door ook in de suiker en strokarton te stappen. Het gaat hem voor de wind en dat toont hij graag. Hij laat de enorme Villa Gelria bouwen aan de statige Hereweg in Groningen en op de Grote Markt verrijst het proterische Scholtenhuis – dat in de Tweede Oorlog dienstdoet als hoofdkwartier van de *Sicherheidsdienst*. Op de Zuiderbegraafplaats verschijnt later een pompeus familiegraf. Een metershoog monument, met afstand het meest opvallende van het kerkhof. De vraag rijst: een toonbeeld van zelfingenomenheid of van een minderwaardigheidscomplex?

De Groninger elite bezag Scholten als een parvenu. *Nieuw geld* horen we tegenwoordig vaak misprijzend: veel rijkdom, geen smaak. Scholten is ook bepaald geen prettig mens om mee te werken. Ruud Bouwman: „Hij is zeer veeleisend, ook al omdat hij zelf van vroege tot laat werkt. Net als Jobs en Musk is hij monomaan, al vindt ik Musk haast een beetje gek. Geen plezierige mensen. Wie niet

DE STEVE JOBS VAN ZIJN TIJD

aan de normen van Scholten voldoet, vliegt zo eruit.”

Willem Albert Scholten bestuurt zijn rijk met keiharde hand. Arbeidsomstandigheden tellen niet, waardoor in zijn fabrieken veel ongelukken gebeuren. Arbeiders verspeulen wel eens een hand. Na een dergelijk ongeluk kunnen ze voor het helft van het geld weer bij Scholten aan de slag, want ze hebben immers ook maar de helft van hun handen te bieden, zo luidt de redenering.

BOEREN VOOR ZICHELZELF: AVEBE

De toenemende rijkdom en macht van Scholten zorgen voor steeds meer weerstand. Scholten gaat bijvoorbeeld zelf gewassen verbouwen en wordt aldus een concurrent van de boeren. Hij sticht Klazienaveen – genoemd naar zijn vrouw – en laat in Zuid-oost-Drenthe het veengebied ontginnen. Boeren wenden niet langer toe op de halve cent te worden afgeremd voor hun aardappelen, ze vormen een gezamenlijk front. Ze beginnen een eigen fabriek, en na verloop van tijd nemen ze activiteiten over van het Scholtenconcern. In 1919 stichten ze hun eigen verkoopbureau AVB, nu Avebe.

Scholten zoekt nieuwe kansen. Hij gaat in schepen en investeert 600.000 gulden in een stoomzelschip van de latere Holland Amerika Lijn: de W.A. Scholten. Het schip vertrekt in 1887 na een aanvaring in Het Kanaal, 132 mensen verdronken.

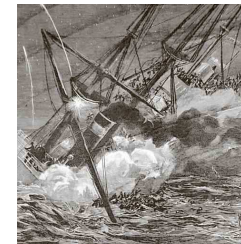
Vrij onverwacht overlijdt Scholten in 1892. Zijn vermogen wordt dan geschat op 100

Scholten's fabrieken in Europa

miljoen gulden – volgens het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis komt dat overeen met circa 1,3 miljard euro nu. Zijn concert taktelt af na de dood van zijn zoon Jan Evert (zie kader links). Het laatste restant is KSH (Koninklijke Scholten Honig) dat in 1978 failliet gaat. Sommige onderdelen komen in handen van Avebe.

Ruud Bouwman steekt zijn bewondering voor Willem Albert Scholten niet onder stoelen of banken. „Hij is volstrekt uniek, in die tijd is er, voor zover ik weet niemand die opereert als hij”, zegt hij. „Ja, Henry Ford. Maar dat gebeurt veel later. Ik weet bovendien niet of zij te vergelijken zijn, want dat heb ik niet onderzocht.”

DE STADSE ELITE ZAG SCHOLTEN ALS EEN PARVENU

Links: een impressie van de ramp met het stoomzelschip de W.A. Scholten dat in 1887 vergaat in Het Kanaal waarbij 132 mensen verdronken. Boven: een litho van het industrieel complex van Scholten in Brandenburg an der Havel in Duitsland.